

Kosztolányi, Nero és a történelmi regény

Történelmi regény? — vallatom a „Nero”-t, Kosztolányi első regényét.

A válasz kétértelmű: igenis, nemis.

Tárgyában nincs semmi rendkívüli, de jellege a hagyománytörés újszerűségével s az egyéni lehetőségek örömeivel lep meg.

Ezért érdemes kissé elgondolkozni felette.

Milyen reménytelen egyes regényírók vállalkozása — vélné Kosztolányi — akik a történelem tárgyyszerű és megbízható ábrázolására törekcsenek! Hány szakkönyvet búvárkodnak át, hány súlylyal terhelik meg a fantáziájukat, s mégis milyen kevés eredménnyel! Egy igazi római bizonyára eltévedne Bulwer vagy Sienkiewicz roppant méretű archeológiai díszlet-valóságában. Hiszen még a jelenkor is mennyire átszíneződik a mű öntörvényű életterében, — hát még a múlt, amelyről csak homályos fogalmaink vannak!

Az írónak (alább nem adhatja) a történelemben is a mindig jelenlevőt, az örökérvényűt kell keresnie.

A hanyatló Rómában Nerót. Neróban a dilettáns. S a dilettánsban a romboló rögeszmét.

Nero, mint történelmi ős, kuriózum. A zsarnokság véres démona; borzongva ejtjük ki nevét s undorodva emlegetjük. De jelleme — lemeztelenítve s megfosztva a hatalom dekorumától — már sokkal kevésbé rendkívüli.

Kosztolányi elképzelése szerint még jó császár is lehetett volna belőle. Amikor trónra kerül, nincsenek diktátori hajlmai, nem akar országokat leigázni, háborút nyerni, népeket rabszjára fűzni. Egyszerűen csak költő akar lenni. Ami egy római császártól igazán szerény kívánság. Főleg, ha alkotatótól nem is egészen idegen ez a becsvágy; érzékeny, szeszélyes, játékos és befolyásolható, mint a legtöbb művész. Csak éppen a költészet „titkával” nincs tisztában. Verseiből az az is-

teni többlet hiányzik, amelyet sem megmagyarázni, sem megtanulni nem lehet.

S itt a regény lélektani érdekessége: a rögeszme megtaszítja a jellemet. És a jellem felborul. Minden visszájára fordul; az érzékenységből gonoszság, a szeszélyből hisztéria, a játékoságból tomboló indulat lesz. Ami egymagában még nem járna komolyabb következményekkel. Mások — Nero „kis” rokonai, az ártalmatlan kontárok — apró intrikákban szokták levezetni indulataikat. De Nerónak hatalom van a kezében. Senki sem vonhatja felelősségre. Intrika helyett tehát hatásosabb módszert választ: öl. Mindenkit elpusztít maga körül, akiről azt hiszi, hogy érvényesülése útjában áll; anyját, öccsét, feleségét, tanítómesterét.

Igy válik egy rögeszme — a hatalommal párosul — romboló erővé. S így lesz egy jóra termett uralkodóból — tragikus bohóc. Akin nevetni is lehet, mint Lucanus, meg sirni is, mint Seneca.

Kosztolányi legtöbb prózai művének ötlet a magja. Az ötlet pedig, ha jellembe rejtik, nem egyéb, mint esetlegesség. De Kosztolányinál a mag szervesen összenő a gyümölcscsel. A változás esetlegességét a művészi tárgyilagosság, a megfigyelések hitele és az elbeszélés szépsége, lendülete mindig feledtetni tudja.

Ugyanígy vagyunk a kor-ábrázolás hézagaiival is.

A történelem Kosztolányi számára csak alkalom a lélektani probléma — a burkolt ötlet! — minél leleményesebb kiaknázására. Tényeket, adatokat kér kölcsön a tudományól; a többit fantáziájára bizza. Merészség kell ehhez, mint a repüléshez. De végül is — felülnezetből — meggyőzőbb képet kapunk a korról, mint akárhány tudós szakmunkából.

Történelmi regény?

Igen. De inkább „csak” regény, a képzelt s a bátor magány terméke. Alom egy emberről, aki a tehetségtelensége miatt lett halhatatlan.

Galsai Pongrác

A ZRINYI HONVÉD KIADÓ A IV. NEGYEDÉVI TERVE

Abel—Pruckner: Elmúlt a nyár. Hunyady József: Hollós vitéz (második kiadás). Illés Béla: Eg a Tisza (második kiadás). Kovai Lőrinc: Tűzkehely. Országh György: Kilenc kopasz katona kalandos krónikája. Sós György: Pettyes. Tóth Gyula: Balogh Adám a nevem.

Sárkányölő vitéz (katona-népmesék). Bengtsson: A vikingek útja. Csopics: Ismerős a völgyzorosból. De Amicis: Carmela. Ingersoll: Szigorúan bizalmas. Klaus Mann: Mephisto. Lebegyinszkij: Egy hét. Montecuccoli válogatott hadtudományi munkái.